

УДК 347.1

О. Кармаза, канд. юрид. наук

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ТА ОХОРОНИ ПРАВА ГРОМАДЯН НА ЖИТЛО

У статті досліджуються правові категорії "охорона права на житло" та "захист права на житло", і співвідношення між ними.

Стаття направлена на изучение сущности правовых категорий "охрана права на жилище" и "защита права на жилище", их соотношение.

Ключевые слова: право на жилище, защита права на жилище, способы защиты, формы защиты, средства защиты, охрана защиты права.

Key word: housing rights, securing of housing rights, means of securing, forms of securing, ways of securing, ensuring of securing.

The articles provides research of the following legal categories: "ensuring of housing rights", and "securing of housing rights", as well as correlation among them.

Ключові слова: право на житло, захист права на житло, способи захисту, форма захисту, засіб захисту, охорона захисту права.

Проблема захисту та охорони природних прав громадян як для науки теорії держави та права, так і для інших юридичних наук, не є новою. Її досліджували, зокрема, О.Дзера, М.Галянтич, Н.Кузнєцова, П. Рабінович, З.Ромовська, Н.Саніахметова, Р.Шиска, Р. Стефанчук, Я.Шевченко, С.Фурса, Є.Фурса, Є.Харитонов, М.Штефан та інші. Однак, в умовах розробки нового Житлового кодексу України виникає необхідність вироблення дієвих механізмів охорони та захисту житлових прав громадян в Україні.

Поняття "захист прав" та "охорона прав", а також "право на захист" та "право на охорону" є різними за змістом юридичними поняттями, які досліджуються як наукою цивільного права, так й іншими науками. Метою статті є дослідження теоретичних аспектів захисту та охорони прав громадян на житло, визначення їх співвідношення.

Поняття "захист" та "охорона" прав в доктрині цивільного права розглядаються по-різному. Так, вони є тотожними (А.Арзамасцев, В.Тарасова, С.Донцов) або "захист" розглядається як більш вузьке поняття в порівнянні з "охороною" (Н.Автаєва, В.Бутилін, С.Важженчук, Н.Матузов), або кожне з них має власний зміст (О.Дзера, Н.Кузнєцова, В.Косак) тощо.

Так, А.Арзамасцев, С.Донцов та В.Темченко вважають, що на практиці не прийнято розрізняти поняття "захист" та "охорона" прав; у нормативному контексті вони вживаються як синоніми чи схожі за значенням поняття [2].

М.Галянтич звертає увагу на те, що охорона без захисту самостійно існувати не може; захист виявляється тільки в момент порушення встановленого режиму охорони прав і законних інтересів громадян на житло [5, с. 424]. А.Дрішлюка та Л.Лічмана зазначають, що між цими поняттями існує межа, яка пов'язується із настанням правопорушення [7, с.305]. О.Скаун також розглядає ці поняття через призму правопорушення: механізм охорони прав людини включає заходи з профілактики правопорушень для утворення правомірної поведінки особи, а механізм захисту прав людини – заходи, що призводять до відновлення порушених прав неправомірними діями і відповідальності особи, яка вчинила ці правопорушення [17]. Аналогічну точку зору мають О.Лукашева та О.Богданова [10].

На думку Т.Пащук, що охорона здійснюється без юрисдикційної діяльності компетентних органів (без процедури вирішення правового спору) і спрямована на попередження порушення прав людини; захист – в процесі юрисдикційної діяльності (в порядку вирішення правового спору), результатом якої є застосування будь-якого різновиду державного примусу [15].

Прибічники іншої концепції розмежовують ці два поняття. Так, охорона – це встановлення загального правового режиму, а захист – це засоби, які застосовуються у випадку, коли права та свободи людини порушені чи оспорується [4].

Законодавство України не розкриває значення термінів "охорона прав" та "захист прав", вживаючи їх у різному значенні. Наприклад, в статтях 14, 24, 34, 35, 39, 44, 49, 51, 54, 138 тощо Конституції України термін "охорона" вживається у значенні "охорона здоров'я", "охорона праці", "охорона прав і свобод", "охорона звання Президента" тощо; термін "захист" – "захист конституційних прав" (стаття 8), "захист мов національних меншин" (стаття 10), "захист прав" (стаття 13), "соціальний захист", "захист суверенітету і територіальної цілісності" (стаття 17) тощо. В законах України, які регулюють відносини щодо охорони певних об'єктів (наприклад, охорона культурної спадщини), поряд з нормами щодо охорони певних об'єктів, в окремий розділ виділено питання захисту (наприклад, в Законі України "Про охорону культурної спадщини" розділ VI "Захист традиційного характеру середовища та об'єктів культурної спадщини"). Цивільний кодекс України не дає визначення зазначених термінів, але мова, зокрема, йдеться про судовий захист (стаття 3), права на захист цивільного права та інтересу (глава 3), захист цивільних прав (статті 16 – 18, 67, 69, 152, 200, 256, 275, 386 тощо), а також про охорону здоров'я (стаття 283), охорону інтересів особи (стаття 308), охорону комерційного найменування (стаття 489), охорону комерційної таємниці (стаття 507) тощо. В Житловому кодексі України звертається увага на соціальний захист (стаття 4), охорону житлового фонду (стаття 1), житлові права, що охороняються законом (стаття 9) тощо.

В тлумачних словниках "охорона" означає берегти, оберігати, захищати, тримати в цілісності, спасати; слідкувати, щоб не зробили шкоди кому-небудь або чому-небудь; оберігати від небезпеди, забезпечувати від загрози нападу, стерегти; захищати від чого-небудь [13].

В доктрині термін "охорона" розглядається, зокрема, через призму охорони цивільних (житлових) прав, правових засобів охорони, охоронної функції цивільного права, правової охорони тощо. Так, М.Галянтич зазначає, що охорона житлових прав – це сукупність механізмів, які забезпечують нормальний хід реалізації права громадян на житло [5, с.425]. На думку Л. Красавчикової, охорона за своєю структурою диференціюється на три гілки: регулятивну, забезпечуючу та захисну [9]. О.Юдфе розрізняє охорону відносин власності в широкому значенні, як нормальний та безперешкодний розвиток економічних відносин, а також охорону відносин у вузькому значенні, як захист [8].

На наш погляд, правову категорію "охорона житлових прав" можна розглядати як сукупність заходів правового, економічного, політичного, організаційного та іншого характеру, визначених нормами права, та які спрямовані на забезпечення природного права громадян на житло та створення належних умов для реалізації ними цього права. Здійснення охорони житлових прав, зокрема, відбувається шляхом встановлення у законі обов'язкової для всіх міри належної поведінки особи стосовно охоронюваного об'єкту – житлових прав, а також наслідків, що настають при порушенні, встановленої законом такої поведінки.

Охорона права громадян на житло, на нашу думку, це діяльність уповноважених суб'єктів щодо захисту природного права громадян на житло, гарантованого державою. Тобто, охорона права громадян на житло зводиться до передбачених законом засобів та способів, які спрямовані на забезпечення, відновлення та визнання права на житло при його порушенні, невизнанні чи оспорюванні. Житловий кодекс України передбачає, що охорона права громадян на житло забезпечується, наприклад, такими способами, як: бронювання жилого приміщення та видача охоронного свідоцтва (статті 73-75), збереження жилого приміщення за тимчасово відсутніми громадянами (стаття 71), виселення із наданням громадянам іншого благоустроєного жилого приміщення (статті 110-112) тощо. Відповідно до норм Цивільного кодексу України (статті 1283 та 1284) охорона спадкового майна здійснюється в інтересах спадкоємців, відказодержувачів та кредиторів спадкодавця з метою збереження його до прийняття спадщини спадкоємцями.

В тлумачних словниках термін "захист" розкривається, зокрема, як: активна протидія негативному впливу; те, що слугує обороною або рятує від чогось неприємного, небезпечного; охорона, заступництво, підтримка [19].

В доктрині поняття "захист" розглядається як: сукупність засобів юридичного характеру, направлених на боротьбу з протиправними діями людей, з правопорушеннями; засоби, які попереджують правопорушення, та забезпечують ліквідацію їх наслідків [3]; система юридичних норм, направлених на попередження правопорушення та усунення їх наслідків [11]; державно-примусова діяльність, направлена на відновлення порушеного права, забезпечення виконання юридичного обов'язку [1] тощо.

Особливостями юридичної природи захисту, на думку Т.Підклубної, є: правозастосовча діяльність – здійснюється компетентним органом чи уповноваженою особою самостійно; механізм реалізації діяльності гарантується державою; мета діяльності – відновлення порушеного, оспорюваного чи невизнаного права або інтересу; підставою застосування захисту прав та інтересів є їх порушення, невизнання чи оспорювання; обов'язкова наявність суб'єкта – особи, суб'єктивне право або інтерес якої порушено, невизнано чи оспорюється; захист цивільних прав та інтересів містить диспозитивний характер [14].

У доктрині термін "захист" досліджується, зокрема, через призму "захисту прав власника", "захисту цивільних прав", "права на захист" тощо. Так, Я.Шевченко, під поняттям "захист права власника" розуміє забезпечення чи відновлення порушеного права власності компетентним органом або самим власником [21, с. 539], а під "захистом цивільних прав" – застосування цивільно-правових засобів з метою забезпечення цивільних прав [21, с. 540 – 541].

Як вбачається із доктринальних визначень, у понятті "захист" на першому плані існує процесуальний зміст –

можливість здійснення уповноваженою особою чи компетентними органами спеціальної діяльності, направленої на попередження правопорушення та відновлення порушеного, невизнаного або оспорюваного права. Система захисту прав громадян на житло в її цілісності, включає в себе не тільки державну, але й суспільну складову. Тобто, захист права громадян на житло здійснюється не лише державою в особі органів державної влади, їх посадових та службових осіб, органами місцевого самоврядування, але й інститутом громадянського суспільства, зокрема, різноманітними неурядовими, правозахисними та іншими як національними, так і міжнародними організаціями, шляхом самозахисту.

Тобто, зміст захисту права громадян на житло, зокрема, виявляється у законодавчо передбаченій можливості уповноваженої особи використовувати з метою захисту порушеного, невизнаного або оспорюваного права дозволені законом дії, в тому числі й дії самозахисту, з вимогою примусити зобов'язану особу до правомірної поведінки, та відновлення порушеного, невизнаного або оспорюваного права.

Ознаками захисту права громадян на житло, зокрема, є те, що така діяльність: є правовою діяльністю – ґрунтується на нормах права; охоронно-правозастосовальною діяльністю; здійснюється з метою здійснення юридичного обов'язку, необхідного для реалізації права людини, або для відновлення цього права у разі його порушення, або для попередження чи припинення такого порушення; спрямована на забезпечення приватного інтересу; ініціюється, в більшості випадків, особою, суб'єктивне право, якої порушене, невизнане або оспорюється; не повинна суперечити моральним засадам суспільства тощо.

Проаналізувавши доктринальні бачення щодо змісту понять "захист права громадян на житло" та "захист житлових прав", відмітимо, що перше поняття стосується правозастосовальної діяльності, а друге – як правозастосовальної, так і правотворчої діяльності; захист житлових прав – це не тільки захист права, а й юридична допомога, яка надається юрисдикційними і неюрисдикційними органами, такий захист відбувається на всіх стадіях реалізації цього права, тоді як захист права громадян на житло – на стадії користування; мета захисту житлового права – забезпечення правового захисту громадянина в цілому, мета іншого – захистити від порушення або відновити порушене, невизнане або оспорюване право; захист права громадян на житло поширюється на суб'єктивне право, а захист житлового права – на об'єктивне та суб'єктивне право тощо.

Крім цього, в доктрині "захист" розглядається через призму "права громадян на захист". Так, в широкому значенні "право громадян на захист" є природним, самостійним, універсальним, конституційно визначеним та гарантованим державою правом людини. Це право входить до основи правового статусу особи; визначає зміст та спрямованість діяльності держави; забезпечення цього права є одним із головних обов'язків держави. Зміст права на захист полягає у забезпеченні кожного громадянина в Україні реальною можливістю вимагати від держави створення необхідних умов для захисту свого суб'єктивного права. Право на захист не може бути обмежено, крім випадків, передбачених Конституцією України.

З позиції теорії конституційного права захисту, зокрема, підлягають житлові права людини, до яких, наприклад, відносяться: право на житло (стаття 47 Конституції), право на достатній життєвий рівень, що включає також достатнє житло (стаття 48 Конституції), недоторканість житла (стаття 30 Конституції України) тощо.

Цивільне законодавство забезпечує захист цих прав за допомогою засобів та способів захисту на підставі загальних засад, які включають неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя, неприпустимість позбавлення права власності на житло, крім випадків встановлених Конституцією та законами України; свободи договору; судового та адміністративного захисту цивільного права та інтересу; справедливості, добросовісності та розумності (стаття 3 ЦК України). Цивільний кодекс України містить імперативні вимоги до суб'єктів житлових відносин: при здійсненні свого права утримуватися від дій, які могли б порушити права інших осіб, не допускати дій, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також щодо зловживання правом в інших формах (стаття 13 ЦК України). У разі недодержання особою при здійсненні свого права передбачених вище вимог, суд може зобов'язати її припинити зловживання своїм правом (стаття 13 ЦК України).

Традиційно вважається концепція, згідно якої право громадян на захист є складовою частиною суб'єктивного права, поряд з правом на власні дії, а також правом вимагати певної поведінки від зобов'язаних осіб [18]. Існує й інша точка зору. Так, право на захист розглядається не як складова суб'єктивного права, а як самостійне окреме суб'єктивне право, що виникає в момент порушення чи оспорювання охоронюваного законом регулятивного суб'єктивного права, та реалізується в рамках охоронного цивільного правовідношення, що виникає при цьому [16]. Тобто, самостійність права на захист зумовлена особливістю його виникнення. Зокрема, такі погляди узгоджуються із статтею 15 ЦК України, відповідно до якої право на захист свого цивільного права особа має у випадку його порушення, невизнання або оспорювання. Право на захист особа здійснює на свій розсуд (стаття 20 ЦК). Існує й третя концепція, за якою право на захист вважається одним із правомочностей суб'єктивного права, але в результаті правопорушення воно трансформується в самостійне суб'єктивне право [12].

В суб'єктивному значенні право громадян на захист – це самостійне суб'єктивне цивільне право, яке виникає в момент порушення регулятивного цивільного права та виникнення правоохоронного цивільного правовідношення, та яке пов'язане із усуненням перешкод у здійсненні права, попередженням у майбутньому правопорушень, зупиненням існуючого правопорушення, відновленням порушених, невизнаних або оспорюваних житлових прав, притягненням винної особи до цивільно-правової відповідальності тощо.

Тобто, суб'єктивне право на захист може здійснюватися як за допомогою безпосередніх дій зацікавленої особи, так і за допомогою владних дій компетентних державних та/чи недержавних правозахисних органів. Право на захист виникає у особи, яка наділена регулятивним суб'єктивним правом, у випадку його порушення, невизнання або оспорювання. Захисту підлягають не тільки суб'єктивне право, але й інтерес, які охороняються законом, та не суперечать загальним засадам цивільного законодавства (стаття 15 ЦК України).

Зміст права на захист В.Грібанов розглядає як вимогу, яка складається із двох можливостей: матеріально-правової та процесуальної [6]. Матеріально-правовий зміст суб'єктивного права на захист містить вид та міру поведінки уповноваженої особи у встановленій законом формі за допомогою передбачених законом правових засобів використовувати не заборонені правові способи примусової дії на правопорушника, включаючи міри самозахисту або юрисдикційного захисту [20]. Процесуальна сторона допомагає уповноваженій особі звернутися у встановленому законом порядку до відповідних органів державної влади, органів місцевого

го самоврядування, до інших уповноважених суб'єктів захисту, включаючи міждержавні організації правового захисту, з вимогою про примушення зобов'язуючої особи до певної поведінки, або ж самостійно врегулювати спір.

Тобто, як слушно зазначає М.Галантич, зміст права на захист визначається комплексним поєднанням норм матеріального та процесуального права, які встановлюють: зміст правоохоронних заходів; підстави їх застосування; коло суб'єктів, уповноважених їх застосовувати; процесуальний і процедурний порядок їх застосування; матеріально-правові та процесуальні права суб'єктів, щодо яких застосовуються відповідні заходи. Право на захист – це юридично закріплене право особи звернутися з вимогою про відновлення порушеного права або припинення порушення права [7, с.309]. Однак, останнє положення потребує уточнення, оскільки не враховано інституту самозахисту, який інколи не співпадає з правозахисною діяльністю компетентних органів.

Таким чином, право на захист є можливістю здійснення уповноваженою особою самостійних фактичних та юридичних дій без звернення за захистом до визначених законом органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, шляхом застосування особою засобів протидії, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства (у формі самозахисту), або шляхом звернення за захистом до визначених законом органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, чи інших уповноважених законом суб'єктів захисту для застосування примусових заходів цивільно-правового захисту та притягнення винної особи до відповідальності у встановленому законом порядку.

Тобто, як вбачається із доктринальних визначень поняття "право громадян на захист" подібне до поняття "захист права громадян на житло".

Узагальнюючи правові визначення "охорони прав" та "захисту прав" відмітимо, що "охорона житлових прав" – це сукупність організаційних, правових та інших заходів, передбачених законом, що не порушують загальних моральних принципів суспільства, та які забезпечують громадянам реалізацію їх природних житлових прав. До охоронних заходів в широкому розумінні відносяться заходи, за допомогою яких забезпечується як розвиток цих прав, так і відновлення прав у випадку порушення, невизнання чи оспорювання. В основі охорони житлових прав визначальним також є принцип забезпечення непорушності житлових прав. Поняття "захист житлових прав" за своїм змістом є вужчим поняттям у порівнянні з "охороною житлових прав".

Захист права громадян на житло пов'язується із правозастосовною діяльністю уповноважених законом органів. Коли право порушене – в дію вступає захист. Залежно від форми та суб'єкту захисту, зокрема, розрізняють захист права громадян на житло міжнародно-правовими органами (Європейським судом з прав людини), Президентом України, органами державної влади та місцевого самоврядування, їх посадовими особами, захист неурядовими правозахисними організаціями, захист прав нотаріусом, самозахист тощо.

1. Алексеев С.С. Общая теория права. – Т. 1. – М., 1981. – С. 280.
2. Арзамасцев А.Н. Охрана социалистической собственности по советскому гражданскому праву. – Л., 1956. – С. 21; Донцов С.Е. Гражданско-правовые внедоговорные способы защиты социалистической собственности. – М. 1980. – С. 6-7.; Темченко В. Особливості юридичного змісту термінів "захист" та "охорона" у механізмі забезпечення прав людини / В.Темченко // Вісник Академії управління МВС. – 2007. – № 2 – 3. – С. 58-65. 3. Басин Ю.Г. Основы гражданского законодательства о защите субъективных гражданских прав // Проблемы применения основ судопроизводства Союза ССР и союзных республик: Сб. материалов. Саратов: Изд-во Саратов. юрид. ин-та, 1971. – С. 34; Советское гражданское право: Учебник: В 2 ч. / Под ред. В.Т. Смирнова, Ю.К. Толстого,

А.К. Юрченко. – 2-е изд. – Л., 1982. – Ч. 1. – С. 190; Ларин А.М. Защита прав человека и гражданина в уголовном судопроизводстве // Общая теория прав человека / Под общ. ред. Е.А. Лукашевой. – М.: Норма, 1996. – С. 169. 4. Ведяхин В.М., Шубина Т.Б. Защита права как правовая категория // Правоведение. – 1998. – № 1. 5. Галантич М.К. Житлове право України: Навч. посібник. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 528 с. 6. Грибанов В.П. Осуществление и защита гражданских прав. – М., 2001. – С. 104 – 106. 7. Здійснення та судовий захист суб'єктивних житлових прав. Монографія / Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва АПРН України. – Київ – Тернопіль: Підручник і посібник. – С. 305. 8. Иоффе О.С. Советское гражданское право. – М., 1967. – С. 472. 9. Красавчикова Л.О. Личная жизнь граждан под охраной закона. – М., 1983. – С. 25 – 36. 10. Лукашева Е.А. Реализация прав граждан в условиях развитого социализма. – М.: Наука, 1983. – С. 100; Богданова Е.Е. Защита от контрагента. Проблемы субъективных гражданских прав и интересов в договорных отношениях. – М.: Приор-издат, 2006. – С. 16. 11. Малеин Н.С. Гражданский закон и права личности в СССР. – М.: Юрид. лит., 1981. – С. 192. 12. Менглиев Р.Ш. Защита прав владения. – Душанбе, 2002. – С. 14 – 15. 13. Новый тлумачний словник української мови у чотирьох томах. Том 3. – Укладач. В.Яременко, О.Сліпушко. – К.: Вид-во "Аконіт", 2000. – С. 170.; Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка. – Т.2. – М.: Русский язык, 1979. – С. 774. 14. Право на захист цивільних прав та інтересів: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Т.М. Підлубна; Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького НАН України. – К., 2009. – 20 с. 15. Право людини

на ефективний державний захист її прав та свобод: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Т.І. Пашук; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. – Ль., 2006. – 16 с. 16. Рововська З.В. Проблеми захисту в радянському сімейному праві: автореф. дис... д-ра. юрид. наук: 12.00.03 / Харківський юр. ін-т. ім. Ф.Е. Дзержинського – Х., 1987. – С. 16; Братусь С.Н. Юридическая ответственность и законность. – М., 1976. – С. 72 – 79; Гражданское право: Учебник: В 3 т. / Под ред. А.П. Сергеева. – М., 2008. – Т. 1. – С. 541. 17. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник. / Пер. з рос. – Харків: Консум, 2008. – С. 190. 18. Советское гражданское право / Под ред. В.Ф. Маслова и А.А. Пушкина: В 2 ч. – Харьков, 1983. – Ч. 1. – С. 248; Гражданское право. Т.1. / Под ред. Е.А. Суханова. В 2-х томах. – Изд. второе. – М., 1998. – С. 409.; Гражданское право: Учебник: Ч. 1 / Отв. ред. В.П. Мозолин, А.И. Масляев. – М.: Юристъ, 2005. – С. 87. 19. Словарь русского языка. Сост. С.И. Ожегов. Издание третье. Под общ. ред. С.П. Обнорского. – М., 1953. – С. 437 – 438; Новый тлумачний словник української мови: В 3-х т. / Укладачі: В.В.Яременко, О.М.Сліпушко. – К., 2006. – Т. 2 – С.507. 20. Харитонов Е.О., Саниахметова Н.А. Гражданское право. Частное право. Цивилистика. Физические лица. Юридические лица. Вещное право. Обязательства. Виды договоров. Авторское право. Представительство. Учеб. пособие. – К.: А.С.К., 2002. – 230 с. 21. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С.Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: "Укр.енцикл.", 1998. – Т.2: Д-Й. – 1999. – 741 с.

Надійшла до редколегії 30.01.12

УДК 349.6

О. Ніжніченко, асп.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗУМІННЯ СТИМУЛЮВАННЯ В ЕКОЛОГІЧНОМУ ПРАВІ

В статті проаналізовано недоліки і переваги теоретичних підходів до розуміння правового стимулювання. На основі поєднання найкращих рис розглянутих підходів обґрунтовано формування власної концепції стимулювання в рамках екологічного права.

Ключові слова: концепції правового стимулювання, стимулювання в екологічному праві, екологічно-правомірне поведінка, засоби стимулювання, механізм правового регулювання екологічних відносин.

В статье проанализированы недостатки и преимущества теоретических подходов к пониманию правового стимулирования. На основе сочетания лучших качеств рассмотренных подходов обосновано формирование собственной концепции стимулирования в рамках экологического права.

Ключевые слова: концепции правового стимулирования, стимулирование в экологическом праве, экологически правомерное поведение, средства стимулирования, механизм правового регулирования экологических отношений.

The article analyzes advantages and disadvantages of theoretical approaches to understanding the legal incentives. Based on a combination of considered approaches best qualities the formation of the incentive concept is justified in the framework of the environmental law.

Keywords: legal incentive concepts, incentives in environmental law, ecological lawful behavior, means of incentives, mechanism of legal regulation of the environmental relations.

Поняття стимулювання відоме у різних сферах суспільної діяльності. Як спосіб досягнення необхідної мети стимулювання застосовується в маркетингу, менеджменті, економіці; як метод виклику реакції або впливу на процеси – в медицині, психології, фізіології, біохімії тощо. Окремі аспекти застосування стимулювання (стимуляції) вивчаються цілим рядом технічних, фізико-математичних, соціологічних, педагогічних, сільськогосподарських, ветеринарних, фармацевтичних наук, а також наук з державного управління*. Властиве стимулювання і праву та може розглядатися у якості самостійного правового явища. Про це свідчить і активне оперування ним як способом досягнення позитивної правової поведінки у законодавстві, і неабиякий інтерес до стимулювання у правовій доктрині.

Сфера досліджень стимулювання як правової категорії на сьогоднішній день стає дедалі ширшою. Окремі проблеми правового стимулювання розглядалися і в межах загальної теорії права, і представниками галузевих юридичних наук. Починаючи з середини 1980-х рр. у літературі стали виділяти стимулюючу функцію права, стимулюючі норми права, норми-стимули, стимулювання почало розглядатися як один із способів реалізації правових норм, як один із основних правових засобів, що входять до методу правового регулювання, в якості

міжгалузевого правового принципу, самостійного методу і правового засобу забезпечення правомірної поведінки і правової активності особистості, в якості позитивно-стимулюючого методу правового регулювання, не в якості метода правового регулювання в традиційному значенні слова, а в якості більш об'ємного елемента інформаційної дії права [2, с. 52; 8, с. 3; 20]. Дослідження окремих особливостей стимулювання проводилося у межах цивільного, господарського, трудового, адміністративного, кримінального права.

На загальнотеоретичному рівні найбільш вагомими дослідження правового стимулювання були проведені такими вченими, як С.С. Алексєєв, В.М. Ведяхін, В.Г. Красовська, В.М. Кудрявцев, О.В. Левін, І.М. Луценко, О.В. Малько, С.В. Мірошник та Р.О. Халфіна. Одним із перших на правові стимули звернув увагу в своїх роботах науковець В.М. Кудрявцев. В якості самостійного предмету вивчення правові стимули і обмеження досліджував О.В. Малько, а С.В. Мірошник навіть розробила теорію правового стимулювання.

В сучасній українській теорії права стимулюванню приділяється вкрай мало уваги: в підручниках про правове стимулювання або не згадується взагалі, або йдеться побіжно у розрізі тем юридичної відповідальності, правового регулювання, правової поведінки тощо. Серед українських теоретиків зазначену проблематику відносно недавно почали розробляти В.Г. Красовська та І.М. Луценко.

Питання стимулювання раціонального природокористування з точки зору економічних закономірностей акти-

* Як сукупність прийомів, застосовуваних для виклику реакції або впливу на біохімічні, психологічні, фізіологічні процеси тощо більш вживаним є термін "стимуляція", а "стимулювання" використовується в якості синоніму.

